

NEKOL'KO PRÍKLADOV MEDZIJAZYKOVEJ HOMONYMIE – SLOVINČINA, SLOVENČINA

Avtorica se v referatu ukvarja s primerjavo slovenske in slovaške leksike, ki lahko povzroči težave pri sporazumevanju. Gre za besede, ki se ujemajo bodisi izrazno, besedotvorno ali semantično. Najbolj zanimive in hkrati varljive so besede, ki izhajajo iz skupnega staroslovanskega jezika, pa tudi številne tuje besede, ki se razlikujejo po slovničnem spolu oziroma imajo drugačne fonetične in fonološke značilnosti ali drugačno semantiko, včasih pa je med njimi tudi slogovni razloček.

The paper compares the Slovene and Slovak vocabulary items which may hinder communication. These lexical items reveal a similarity on either the formal, word-formational or semantic level. The most interesting and deceptive are the expressions originating from the common Old Slavonic language, as well as numerous words of foreign origin differing in grammatical gender, phonetic or phonological characteristics, semantics or stylistics.

Témou nášho referátu je porovnanie takých slov, ktoré mô u v dvoch blízkyh jazykoch spôsobi problémy. V slovanských jazykoch je veľa slov, ktoré majú spoločný základ a kedysi v minulosti mali aj rovnaký význam. Neskôr sa významovo od seba vzdialili. Pre takéto lexikálne jednotky s odlišným významom a rovnakou, resp. podobnou formou, máme pomenovanie *medzijazykové homonymá* alebo *zradné slová*, či *falošní priatelja* (falsche Freude, faux amis, fałszywi przyjaciele). Neexistuje jednotné pomenovanie pre lexikálne jednotky tohto druhu. V slovinčine je pre ne pomenovanie *varljive besede* alebo *la ni prijatelji*, napr.: *bra* (vzeti) – *brati* (číta), *oprava* (poprava) – *oprava* (odev, zariadenie), *otrok* (rab) – *otrok* (die a).

V geneticky blízkyh jazykoch sú stálym zdrojom nedorozumení najmä polysémické slová. Vo väčšine prípadov mnohovýznamové slovo v jednom jazyku korešponduje iba s jedným významom mnohovýznamového slova v druhom jazyku.

U zo samotného názvu *zradné slová* vyplýva, e najviac problémov spôsobujú tým, ktorí sa daný jazyk učia ako i tlmočníkom a prekladateľom.

Problematika zradných slov je v didaktickej a prekladateľsko-tlmočnickej praxi známa už dávno, ale teoretické spracovanie tejto problematiky je príznačné iba pre ostatné desať ročia. Nebudeme tu uvádzať všetky práce, ktoré sa v ostatnom období ukázali, uviedli sme ich v iných publikovaných článkoch a konferenčných referátoch.

Pri vyššie uvedených lexikálnych jednotkách môžeme ísť o tri podkategórie zradnosti:

- a) zradnosť významová (hrib – hríb),
- b) zradnosť významová a štýlová (banka, zastar., dnes bankovec – banka),
- c) zradnosť štýlová (slovinské *hiša*, neutr. – slovenské *hyša*, arch., knižn.).

Zdrojom medzijazykovej homonymie je sémantická diferenciácia spoločného slovného fondu, a to domáceho i prevzatého alebo náhodná zhoda slov a v slovanských jazykoch aj slovotvorné prostriedky.

V našom referáte sme sa zamerali predovšetkým na prevzaté slová. Všímame si na zradnosť, ktorá nastáva v morfológickej, ale najmä v lexikálnej rovine.

Preberanie slov je prirodzený proces vzájomných kontaktov medzi národmi. Ak sa nenájdu domáce slová pre pomenovanie nových javov, predmetov a reálií, vtedy jazyk siaha do slovného zásoby iného jazyka. Aj keď mnohí lingvisti bojujú proti prebratým slovám, je to jav, ktorému sa celkom nedá zabrániť. Nejestvujú tzv. čisté jazyky, ktoré by nemali aspoň jeden cudzí prvok. Ak sa začne nadväzovať preberanie, jazyky sa začínajú brániť tým, čo začínajú byť puristické. Prevzaté slová sa podriaďujú preberajúcejmu jazyku v rovine grafickej, fonologickej, morfológickej a sémantickej. Nie vždy sú využívané všetky štyri jazykové roviny, napr. anglické slovo *weekend* sa v slovinčine graficky prispôbilo na *vikend* a v slovenčine je to *víkend*. V niektorých prípadoch sa dané slovo vyskytuje v domácej i cudzej podobe, prípadne sa k cudziemu slovotvornému základu pridala domáca prípona, napr.: *boutique* – *butik*, *design* – *dizajn*, *dubbing* – *dabovanie*, *toaster* – *hriankovač*, *mana érstvo*, *surfova*; *relija* – *rally*, *spray* – *sprej*, *toaster* – *krušni opekač*, *vavčer* – *voucher*, *beatniški*, *sprintati* – *naprintati*.

Prevzaté slová sa zaraďujú do lexikálneho systému súčasnej spisovnej slovinčiny i slovenčiny. Pri porovnávaní slovenčiny a poľštiny sme dospeli k záveru, že v poľštine prevzaté slová väčšinou patria do neutrálnej lexiky, zatiaľ čo v slovenčine sú často s kvalifikátorom zastar., knižn., arch. alebo expr. Cudzie pomenovania si vytvárajú rozvinuté slovné čeľade, ktoré sa v dvoch porovnávaných jazykoch. Pre ilustráciu uvediem niekoľko príkladov s východiskom v slovinčine: *diplomacija* – *diplomacia*, *diplomát* – *diplomat*, *diplomátičen* – *diplomatický*, *diplomátičnost* – *diplomatickos*, *diplomátika* – —, *diplomatizirati* – *diplomatizovať*, *diplomátka* – *diplomatka*, *diplomátski* – —, *diplomátstvo* – —; *diréktor* – *direktor*, hovor., *diréktorát* – —, *diréktorica* – *direktorka*, *diréktorij* – —, *diréktorski* – *direktorský*, *diréktorstvo* – *direktorstvo*;

kása, pog. – *kasa*, zastar. al. hovor., – – *kasový*, *kasíranje* – – , *kasíratí* – – , *kasírka* – – , – – *kasička*, – – *kasár*.

Práve podriadenie sa prevzatého slova fonetickému, gramatickému a ortografickému systému preberajúceho jazyka zapríčiňuje, e mnohé prevzaté slová s rovnakým významom v oboch jazykoch majú rôzny rod alebo inú grafickú podobu, napr.: *avto*, m – *auto*, s; *banana*, – *banán*, m; *baraka*, – *barák*, m; *center*, m – *centrum*, s; *evangelij*, m – *evanjelium*, s; *esej*, m – *esej*, ; *folklora*, – *folklór*, m; *fronta*, – *front*, m; *gimnazija*, – *gymnázium*, s; *granata*, – *granát*, m; *karfiola*, – *karfiol*, m; *kombinezon*, m – *kombinéza*, ; *komét*, m – *kométa*, ; *muzej*, m – *múzeum*, s.

V slovotvorbe sú tie rozdiely, aj keď obidva jazyky využívajú rovnaké slovotvorné afixy, napríklad pri prevzatých pomenovaniach osôb obidva jazyky často využívajú prevzatý sufix *-ist* – v slovinčine a *-ista* v slovenčine: *aktivist* – *aktivista*, *alpinist* – *alpinista*, *anarhist* – *anarchista*, *bandit* – *bandita*, *basist* – *basista*, *biciklist* – *bicyklista*, *egoist* – *egoista*, *esejist* – *esejista*, *folklorist* – *folklorista*, *motorist* – *motorista*, ale *kombajnar* – *kombajnista*, *aktualnost* – *aktualita*.

Niekedy sa vyskytujú príklady, keď jeden jazyk má prevzaté slovo a druhý si vytvoril domáci ekvivalent. Pre ilustráciu uvádzam niekoľko príkladov, keď je v slovinčine cudzie slovo a slovenčina má domáce: *industrija* – *priemysel*, *violinist* – *huslista*, *garderóba* – *šatňa*, *temperatúra* – *teplota*, a naopak: *košárka* – *basketbal*, *slovnica* – *gramatika*, *nogomet* – *futbal*, *slika* – *fotografia*, *vodnjak* – *fontána*, *stólnica* – *dóm*, *katedrála*.

Pokiaľ ide o adjektíva s cudzím základom, vidíme, e rýchlejšie sa udomáčuujú v slovenčine. Adjektíva boli utvorené u na domácej pôde a rešpektovali sa derivačné pravidlá, napr.: *barterový*, *sejfový*, *skríningový*, *masmediálny*, *dílerský*, *synergický*. V slovinčine sa využíva viac nesklonná forma, napr.: *judo turnir*, *kemping oprema*, *trening tekma*.

Zaujímajú nás aj také prevzaté slová, ktoré sú v oboch jazykoch, ale neboli prevzaté všetky významy. Pre ilustráciu uvedieme niektoré príklady z oboch jazykov. Porovnávali sme *Krátky slovník slovenského jazyka* (1987) a *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991): *fréza* – v slovenčine sú zaznamenané 2 významy, v slovinčine je pre »stroj na úpravu pôdy« – tá istá lexéma, ale vo význane »rotačný obrábací stroj« používa slovinčina lexému *frezálnik*; *kriminálka* – v slovenčine sú zaznamenané 2 významy, v slovinčine tie 2, ale druhý sa významovo líši (uvádzam ho nišie); *léga* – aj iný význam; *test* – v slovenčine má uvedený iba 1 význam a v slovinčine 4; *miting* – *miting* – v slovenčine sú 2 významy a v slovinčine 3; *promócia* – *promócija* – v slovenskom slovníku ešte nie je zaznamenaný nový význam »uvedenie«, hoci sa s ním v tlači stretávame; slovinský slovník ho uvádza; *prominent* – iný význam; *kriminálka*, hovor. – 1. kriminálna služba, 2. kriminálny film, poviedka, *kriminálka* – 1. literárne dielo, 2. enska oblika od kriminalec; *kriminál*, hovor. väzenie, väznica, *kriminál* – expr.

dejavnost, ki zajema kazniva dejanja, 2. zastar. zapor, ječa; *kasár* – kto vykráda pokladnice, trezory ap., *kasár* navt. dvignjeni del zadnjega dela krme s prostori za oficirje; *kanónik* – zdrob. od kanón, *kanónik* – duhovnik, ki ga imenuje škof za svojega svetovalca.

O zradnos štýlovú ide napr. v prípadoch: *glazúra* – obliti kolač z glazúro, v tomto význame má slovenčina kvalifikátor hovor.; *fotélj* – sedieť na/v fotélju – fotel v slovenčine má kvalifikátor hovor., ako neutrálne slovo v tomto prípade vystupuje slovo *kreslo*; *fláša*, *fláška*, ni je pog. – v slovenčine je to neutrálne slovo; *kólos*, knji ., ekspr. – v slovenčine je bez kvalifikátora.

Dôle itým činiteľom pre vznik zradných slov je strata etymologického povedomia, významový posun, rozširovanie alebo zu ovanie významov a v prípade preberania aj iné štylistické vyu itie. Zo synchronného hľadiska považujeme za medzijazykové homonymá aj slová, ktoré sa líšia iba štylistickým zafarbením. Tieto sú zvláš nebezpečné pre začínajúcich prekladateľov a lexikografov dvojjazyčných slovníkov. Pri ich nesprávnom pou ití dochádza často k oslabeniu alebo zosilneniu výrazovej stránky textu. Napríklad slovo *hiša* a *chy a* – keď korešpondujúce významy nemajú rovnaké štylistické kvalifikátory: *hiša*, neutrálne slovo, *chy a*, archaické, kni né slovo.

Z hľadiska lingvodidaktického treba prizna , e metodika praktického osvojovania si medzijazykových homoným nie je v slovanských jazykoch dostatočne rozpracovaná. Prvým predpokladom seriózneho konfrontačného výskumu slovensko-slovinskej medzijazykovej homonymie je vypracovanie slovníka slovensko-slovinských zradných slov alebo inak medzijazykových homoným. Nie je to jednoduché z toho dôvodu, e vzájomná formálna zhoda a rozdielny obsah slov sa v týchto slovníkoch a ko zachytáva. U sú vypracované niektoré slovensko-slovanské slovníky zradných slov. O spracovanie slovníka poľsko-ju noslovanských zradných slov sa zaslú il profesor Emil Tokarz. Je autorom troch slovníkov medzijazykovej homonymity – poľsko-bulharského, poľsko-chorvátskeho a poľsko-slovinského. Pred dvomi rokmi vyšiel ďalší slovník slovanskej medzijazykovej homonymity (*Srpsko-bugarski rečnik – tematski-homonimni*), spolupracovali na ňom dve autorky - bulharská srbistka a srbská bulharistka.

Uviedli sme iba niektoré prípady zradnosti v dvoch slovanských jazykoch, týkajúce sa prevzatých slov. Vyššieuvedené prípady sú nebezpečné práve tým, e vyvolávajú zradný dojem, sú pou ité v inom jazyku na nesprávnom mieste alebo mô e dôjs k úplnému významovému nedorozumeniu. Preto si ich treba všima , analyzovať a sna i sa predchádza nedorozumeniam. To je aj úspech zvládnú cudzí jazyk čo najlepšie.

Literatúra

V. V. AKULENKO, 1969: O »lo ných družjach perevodčika«. *Anglo-russkij i russko-anglijskij slovar lo nych družej perevodčika*. Moskva: Sovetskaja enciklopedija. 371– 384.

- J. HLADKÝ, 1990: *Zrádná slova v angličtině*. Praha: SPN.
- M. KAČIĆ, 1995: *Hrvatski i srpski. Zablude i krivotvorine*. Zagreb.
- M. KARPACZEWA – C. SYMEONOWA – E. TOKARZ, 1994: *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-bułgarskich*. Katowice: Śląsk.
- D. KOLLÁR, 1982: Medzijazyková homonymia. *Studia Academia Slovaca* 11. Bratislava: Filozofická fakulta. 229–233.
- E. LOTKO, 1987: *Zrádná slova v polštině a češtině*. Olomouc: UP.
- – 1992: *Zrádná slova v polštině a češtině*. Olomouc: Votobia.
- V. I. MURAVJEV, 1969: *Faux amis ili »lo nyje družja« perevodčika*. Moskva.
- M. PANČÍKOVÁ, 1993: *Zradné slová v polštine a slovenčine*. Bratislava: UK.
- O. RADINA, 1975: *Zrádná slova ve francouzštině*. Praha.
- M. SZALEK – J. NEČAS, 1993: *Czesko-polska homonimia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- E. TOKARZ, 1998: *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-chorwackich*. Katowice: Śląsk.
- – 1999: *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-słoweńskich*. Katowice: Śląsk.
- L. TRUP, 1981: Problematika »zradných slov« v slovenčine a v španielčine. *Slovenská reč* 46/4. 212–221.
- J. VLČEK, 1966: *Úskali ruské slovní zásoby. Slovník rusko-české homonymie a paronymie*. Praha.

Slovníky

- Krátký slovník slovenského jazyka*, 1987. Bratislava: Veda.
- Slovar slovenskega knji nega jezika* I (1970), II (1975), III (1979), IV (1985), V (1991). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- V. SMOLEJ, 1976: *Slovaško-slovenski slovar*. Ljubljana: Dr avna zalo ba Slovenije.
- – 1983: *Slovensko-slovaški slovar*. Ljubljana: Dr avna zalo ba Slovenije.

Skratky

- KSSJ – *Krátký slovník slovenského jazyka*
- SSKJ – *Slovar slovenskega knji nega jezika*

NEKAJ PRIMEROV MEDJEZIKOVNE HOMONIMIJE – SLOVENŠČINA, SLOVAŠČINA

POVZETEK

Referat se ukvarja s primerjavo slovenske in slovaške leksike, ki lahko povzroči težave pri sporazumevanju. Gre za besede, ki se ujemajo bodisi izrazno, besedotvorno ali semantično. Takšne leksikalne enote z drugačnim pomenom in enako oziroma podobno izrazno podobo se imenujejo *medjezikovni homonimi*, v slovaščini zanje obstajajo izrazi *zradné slová* ali *falošni priatelja* (falsche Freunde, faux amis, fałszywi przyjaciele). Enotno poimenovanje za leksikalne enote te vrste ne obstaja. V slovenščini zanje najdemo izraze *varljive besede* ali *lažni prijatelji*.

V etimološko sorodnih jezikih so stalni vir nesporazumov zlasti večpomenske besede. V večini primerov se večpomenska beseda v enem jeziku ujema samo z enim pomenom večpomenske besede v drugem jeziku.

Najbolj zanimive in hkrati varljive so besede, ki izhajajo iz skupnega slovanskega jezika, pa tudi številne tuje besede, ki se razlikujejo v slovničnem spolu, imajo drugačne fonetične in fonološke značilnosti ali drugačno semantiko, včasih pa je med njimi tudi slogovni razloček.

Pri prevzeti leksiki podrejanje prevzete besede fonetičnemu, slovničnemu in ortografskemu sistemu jezika, ki prevzema, povzroča, da imajo številne prevzete besede z enakim pomenom v obeh jezikih različen spol (*avto* je v slovenščini moškega, v slovaščini pa srednjega spola) ali različno grafično podobo.

Razlike so tudi v besedotvorju, in sicer ko oba jezika uporabljata enaka besedotvorna obrazila (na primer, prevzeta poimenovanja oseb se v slovenščini tvorijo s priponskim obrazilom *-ist*, v slovaščini pa z obrazilom *-ista*). – Pojavljajo se tudi primeri, ko uporablja en jezik prevzeto besedo, drugi pa si je ustvaril domačo ustreznico (*industrija – priemysel, slovnica – gramatika*).

Zanimali so nas tudi leksemi, pri katerih niso bili prevzeti vsi pomeni ali pa niso bili prevzeti isti pomeni (*krimínálka* – v slovaščini ima beseda dva pomena in v slovenščini prav tako, vendar se drugi pomen razlikuje).

Varljive besede so zlasti nevarne za prevajalce začetnike, sestavljalce dvojezičnih slovarjev in tiste, ki se danega jezika učijo. Nepravilna raba teh besed pogosto povzroči oslabitev ali okrepitev izrazne strani besedila. Nevarne so tudi besede, ki nimajo enakih slogovnih kvalifikatorjev (*hiša* in *chyža*).

Metodika praktičnega usvajanja medjezikovnih homonimov v slovanskih jezikih ni zadovoljivo obdelana. Prvi pogoj za resno kontrastivno raziskovanje slovaško-slovenske medjezikovne homonimije je izdelava slovarjev medjezikovnih homonimov.

INSTANCES OF INTERLINGUAL HOMONYMY – SLOVENE, SLOVAK

SUMMARY

The paper compares the Slovene and Slovak vocabulary items which may hinder communication. These lexical items reveal a similarity on either the formal, word-formational or semantic level. The lexical items, differing in meaning and identical or similar in form, are referred to as *interlanguage homonyms*. There is no uniform denomination for these lexical items (*falsche Freunde, faux amis, fałszywi przyjaciele*), referred to in Slovak as *zradné slová* or *falošní priatelja* and in Slovene as *varljive besede* or *lažnivi prevajalčevi prijatelji*.

Etymologically related languages find a constant source of misunderstanding especially among the polysemous lexical items. In most of the cases, the meaning of a polysemous expression in one of the languages concerned matches only one of the senses of the polysemous expression in the other language.

The most interesting and deceptive are the expressions originating from the common Old Slavonic language, as well as numerous words of foreign origin differing in grammatical gender, phonetic or phonological characteristics, semantics or stylistics. With lexical borrowings, the phonetic, grammatical and orthographic adaptations required by the borrowing language result in cases where numerous borrowings, identical in meaning, differ in the grammatical gender, e.g. *avto* which is masculine in Slovene and neuter in Slovak, or graphic image.

Differences may also be observed in word-formational processes even when both languages use the same word-formational affixes, e.g. borrowed nominal denominations for persons formed with the affix *-ist* in Slovene and *-ista* in Slovak.

Examples may be found where one of the languages uses the lexical borrowing, while the other language has coined an expression of its own, e.g. the Slovene *industrija* – the Slovak *priemysel*, the Slovene *slovnica* – the Slovak *gramatika*.

Lexemes which entered the borrowing language without all of the senses or with which the borrowed senses do not match, e.g. *kriminálka* with two possible meanings in both Slovene and Slovak but with only one of the meanings being shared by both the languages, are also significant.

Deceptive expressions constitute a real danger for beginner translators, compilers of bilingual dictionaries and language learners. The wrong use of such expressions is detrimental to the intended meaning of the text. A similar effect may be observed with expressions differing in their stylistic labels, such as *hiša* and *chyža*.

The methodology of the practical acquisition of interlingual homonyms in Slavonic languages has not been treated sufficiently. A prerequisite for serious contrastive research in interlingual homonymy between Slovene and Slovak is the compilation of dictionaries with interlingual homonyms.